

АНДРЕЙ ГУЛЯШКИ

Стефан Коларов

Творческият профил на Андрей Гуляшки се откроява релефно на фона на нашата съвременна литература. В него има нещо артистично, приповдигнато и романтично, окрилено от съкровена вяра и човешко неспокойствие. Наред с бурните страсти, които изобилствуват в романите на писателя, изпъкват и меките носталгични вълнения, налагат се спокойните, приглушени размисли, облхнати от чистота и сърдечност. Мекотата и изразителността в поведението на героите са проникнати от стремеж за разбиране на човека, за навлизане в интимните кътчета на неговата душевност, където могат да се намерят запазени искрени дръзновени помисли и чувства.

В книгите на Андрей Гуляшки ни стават близки романтичните герои, устремени към нещо далечно и примамливо, неустрашими в осъществяването на голямата цел. И затова винаги когато говорим за творчеството на този писател, неусетно оживяват образите на Исай Дамов, Евстати, Людмила, Авакум Захов, кавалера Химериус, Симеон и Ханко.

Подобно на Балзаковите герои и неговите сякаш са „мономани на една страст“. Всички те властно са заплениени от мисълта за човешкото щастие, служат на велики идеали, умеят да изпълняват своя дълг всеотдайно. В неуморното търсачество се осъществяват един по един характерите, които той разглежда и анализира. Но него го вълнуват и нравствените закони, по които се развиват тези смелчаци и непокорници. Както Йовков пресъздава сферата, в която се изграждат и съществуват неговите чисти и откровени герои, така и Гуляшки се стреми да намери вътрешните стимули, които движат отделната личност, средата, която я изковава, обществото и целите, на които ще служи.

Интересно е неговото дебютиране в литературата. Той започва в началото на тридесетте години, едно неспокойно напрегнато време. Роден е на 7 май 1914 г. в село Българска Раковица, Кулско, отрано идва в големия град, учи в прочутата на времето си Първа софийска мъжка гимназия, поради изключване от нея продължава като частен ученик във Враца. Членува в Комсомола от 1932 г., а две години по-късно е приет и в редовете на партията. Поради превратностите на своя житейски път сменява много професии, работи като банков служител, проверява билети, преподава френски език на абитуриенти, бил е работник в гатерната фабрика в Ракиново, няколко месеца престоява в Кюстендил, по-късно става директор на популярната банка „Възраждане“. Премества се в Баня по нареждане на партията, където наред с чиновническите си задължения на банков служител изпълнява и куриерска работа на Централния комитет.

В ония бурни години на идейни полемики и кървави схватки с полицията много от прогресивните творци търсят своя път на утвърждаване. Те изживя-

ват ранните типично интелегентски разочарования, изразяват своето недоволство от съществуващия обществен строй, долавят остро проблемите на голямия капиталистически град, който разбива безброй малки съдби, води до крушение на много идеали и мечти. Редица от тези преживявания можем да намерим в първите разкази на Павел Вежинов, в сборника „Делници и празници“ на Емилиян Станев. Сходни по дух са и първите творчески изяви на Андрей Гуляшки.

По едно и също време младият автор издава пиесата „Блатото“ (издателство „Нов свят“), малката книжка със скици „Жени“ като четвърти брой от прочутата на времето си прогресивна библиотека „Жар“, редактирана от смелия комунист-антифашист Емил Шекерджийски, и романа „Дон Кихот от Силвеция“ (1938). Ако направим само едно малко сравнение на тези творби с произведенията на „късния“ Гуляшки, не можем да не открием значителна разлика. Тук не става дума само за майсторството на твореца, а за неговото отношение към живота и актуалните проблеми.

В кратките, сюжетно свързани една с друга скици от „Жени“ е изобразена цялата сивота на буржоазното безделие, скуката, която потиска героините на писателя — Мери, Миндикова, Наталия. Духовното притъпяване и моралното разложение определят най-ярко тяхната нравствена характеристика. „Нашият живот е толкова ограничен!“ оплаква се една от тези безделнически софийски жени, които намират единственото удоволствие в развлеченията на кафенето или в бързата евтина изневяра, която затлъстелият богат съпруг трудно може да разбере.

Близка до тях по душевност е и дъщерята на банкера Берклей, в която е влюбен професор Хораций от романа „Дон Кихот от Силвеция“. Младият автор даже е „показал“ някои особено пикантни сцени, които допълват характеристиката на героинята, но дават и повод за рязка критика срещу неговото произведение. Въпреки маниерността и въздушните блянове, въпреки наивната и идеализма на социалдемократическия лидер Хораций в книгата изпъква готовността на личността да бъде полезна на обществото, на хората. Романът е замислен от автора като политически памфлет, в който да се покаже, че желанието на идеалиста Хораций да води борба срещу олигархията чрез победа на социалдемократията в парламентарните избори е обречено на провал.

Но всичко това е още бледо художествено, недонясено, образите не са психологически уплътнени. Даже и в следващите няколко романа на Андрей Гуляшки — „Новолуние“, „Смъртна присъда“, „Стъпки в снега“ — откриваме стремеж към външното ефектно изображение, социалното зрение на писателя не изпъква достатъчно силно и убедително, неговата позиция не е изяснена категорично. Както сам той съобщава в послеслова си към романа „Новолуние“: „Образите невинаги изпъкваха ясно, наситени с идеен пълнеж.“

Когато зачетем тези първи произведения на писателя, не може да не почувствуваме значителна отдалеченост от българската атмосфера, те са просмукани като че ли от чужд въздух, макар и героите да са наши, взети от съвремението на автора. Книгите му изобилствуват със сантиментални красиви описания, със студени, несвойствени за българските възприятия екзотични картини и усещания. Ето един откъс из „Дон Кихот от Силвеция“: „Светло и весело е около мен. Слънце и хризантеми, простор, тишина. Вечер слушам пляска на вълните, дрезгавата сирена на параход или провлачената песен на закъснял лодкар. Фарът на остров Доминик блести трепкаво срещу прозореца ми. Като огромно видение, изплавало из дълбините на морето, сияе дворецът на Берклей...“

Явно е, че двадесет и две годишният автор е търсил повече примамливото външно изображение, отколкото дълбочината, силата на разглежданите харак-

тери и проблеми. Това е времето, когато той, както и някои други писатели от неговото поколение, Павел Вежинов например, са под влиянието на модерната северна литература — Хамсун, Стриндберг, Ибсен, Метерлинк. Западната буржоазна литература след Първата световна война постепенно излиза от релсите на реализма и навлиза в следвоенния декаданс. Българските частни издателства се надпреварват да издават романите на Луис Бромфийлд, Вики Баум, Жорж Дюамел, Арчибалд Кронин и др. Именно под тяхно влияние се формира и младият Гуляшки, използва редица от техните изобразително-изразни средства, попада в плен на маниерното изображение, в което на преден план изпъква мнимото благополучие на едно залязващо общество, чувствуват се бръчките върху лицето на зле поддържания блясък.

Салонният живот, безделието и скуката, класовата неориентираност на героите, оголване на пороците — всичко това определя в значителна степен насоките в тематичните търсения на сюжетните предпочитания. Въпреки явната прогресивна насоченост на Гуляшки той не е в състояние да избегне влиянието на своите литературни учители. Същото е положението и с Павел Вежинов, нали неговият роман „Синият залез“, излязъл в първите години след Девети септември, подказва именно тези лутания на творците, които още не са намерили своите герои, не са още изградили оригиналността на своя стил.

Първите герои на Андрей Гуляшки все още не са достатъчно волеви личности, носители на голяма и силна идея, макар и да са обречени на революционното дело и да търсят своето място в живота. Близък по виждане, по светосещане на героя от „Дон Кихот от Силвеция“ е и революционерът Павел Стрезов. И той се стреми към постигането на нещо желано, обществено значимо, макар и все още далечно. Тези двама мечтатели стоят в началото на цялата поредица от образи на романтици, на хора, които осъществяват себе си единствено чрез усилията да достигнат високите идеали на своя живот, да бъдат обществено полезни и необходими. Но се чувства известна неяснота в идейното виждане на героите, мъглявост в техните истински намерения.

Преломът от извършената у нас на Девети септември социалистическа революция даде силно и ярко отражение и върху ориентацията на писателя към задълбоченото и реалистично творчество, той трябваше да се освободи от чуждите влияния, да намери себе си. Както Гуляшки сам се изразява — настъпва период на едно истинско негово приземяване.

Сблъскването с промените в новата действителност, преоценката на отношението към нашето класическо литературно наследство, с която творци като Вазов, Йовков, Елин Пелин и др. намират своето истинско място в българската литература, дават възможност на Гуляшки и редица автори от неговото поколение да продължат ония тенденции, които пряко са свързани с корените на българския характер. В първите години на революционните преобразования той се учи от Йордан Йовков, неговия най-добър учител, комуто е благодарен завинаги. Той преписва редица творби на големия разказвач, за да почувства българската тоналност на фразата, усвоява езиковото майсторство и тънката наблюдателност.

Едно след друго се появяват неговите произведения „МТ станция“, „Село Ведрово“, „Любов“, „Златното руно“, „Седемте дни на нашия живот“, „Скъпоценният камък“, „Романтична повест“, „Приключенията на Авакум Захов“ до последния тритомен роман на историческа тематика „Златният век“, в които се задълбочават неговите търсения и вълнения, темата за обществената ангажираност на човека се доразвива и обогатява сюжетно и психологически.

Като остана верен на голямата, силна идея за щастието, писателят запази и една постоянна жанрова форма — романа или повестта. През периода 1933—1935 г. той отпечатва във в. „Струя“ първите си разкази, събира в отделна книж-

ка скиците „Жени“, но по-късно значително предпочитание показва към по-обемните белетристични форми, те се оказват най-подходящи за неговите творчески замисли и дръзновения. В едно свое интервю обаче, като говори за майсторството на прозаника, Гуляшки казва, че ако сега започваше своя творчески път, той пак би се насочил към романа, но преди това би написал поне два сборника с разкази, без да ги публикува, просто за школовка.

Това признание е важно, защото то определя особеностите на неговия художествен почерк. Преди да напише първите си романи след Девети септември — „МТ станция“, „Село Ведрово“ и „Златното руно“, които после обедини под общото заглавие „Ведрово“, той работи като очеркист в редакцията на в. „Работническо дело“ и през 1949 г. бива изпратен от редакцията в Добруджа. Случай, особено благодатен за творец като Андрей Гуляшки — наблюдателен, умещ да осъществи бърз контакт с хората, близък до големите явления на времето. От друга страна, школовката при Йовков сега намира и конкретен израз с пребиваването по местата, където е работил и живял знаменитият майстор на българския разказ. Той отива при Йовковите герои, но вече при други обществено-социални условия, при нови темпове на развитие.

Свежите наблюдения, у частieto на писателя в съвременните жизнени процеси, неговото запознаване от близо с коренните изменения и острите съвременни конфликти му дават възможност да разгърне своя талант, да покаже истинските си възможности. Той става в хрониката за село Ведрово истински летописец на пионерските времена на нашата революция на село, показва патоса и романтиката, с които се извършва тя там. Едно основно качество на тези първи романи на автора, написани с метода на социалистическия реализъм, е документалността. По негово признание над петдесет процента от изложения жизнен материал е документален, героите и събитията имат своите конкретни прототипове, наблюденията почиват на верни случаи от практиката на живота.

Новите си герои Гуляшки започва с агронома Евстати, началника на машинно-тракторната станция. Чрез неговите търсения и вълнения той ни въвежда в трудовата атмосфера на село, показва сложните психологически реакции у хората, които извършват социално-икономическите преобразования. Писателят не се интересува от външните прояви в битието на селянина, от емпиричността на фактите. Него го вълнуват най-острите въпроси, които изникват с класовата съпротива и борбата за утвърждаване на истински новото и характерното, на революционните завоевания, той изобразява ония страни от живота, които са исторически съдържателни.

Във втория си роман „Село Ведрово“ той дава размах на вътрешните трусове, които са вече нравствено-психологически, те се извършват в душите на хората, проследени са с повече майсторство и реалистична яснота, наситени са повече с присъщото на Гуляшки вътрешно осветяване на духовната сфера. Него го занимават повече не видимите промени, не репортажното показване на новото, а това, което Горки определи като „психология на факта“.

Така съвременността даде възможност на автора да извиси и своето гражданско верую и да постигне в творчеството си търсения остър идейно-социален резонанс, а в „Златното руно“ чрез образа на Исая Дамов да покаже радостта от осъществяването на новите социалистически преобразования, да анализира върховното вълнение, съпътстващо реализацията на целите, които животът и времето поставят пред обществено ангажираната личност, посветила себе си на великия летеж напред.

Романът „Златното руно“ бележи своеобразен етап в развитието на Андрей Гуляшки. С него той показва, че е завършил процесът на вътрешно художественото и методологично преустройство и вече уверено се насочва към го-

лемите мащабни платна на съзрелия белетрист. С този си роман, който носи заглавие, отправящо ни към древногръцката митология, писателят показва и едно ново направление в развитието си, което се реализира в книгите, които следват това произведение — „Един ден и една нощ“, „Седемте дни на нашия живот“, „Романтична повест“. Всички тези книги са свързани с една основна задача — да се изследва поведението на съвременния човек и да се прецени то от гледището на нашите нравствени еталони. Доколко се осъществяват в живота нравствените идеали на комунизма и ако има разминаване с тях, защо става така.

Но при разработката на тази поставена задача незабелязано жизненият материал на автора налага нови идеи и проблеми. Както пояснява Андрей Гуляшки, романът „Златното руно“ е бил замислен като трета част на хрониката „Ведрово“. Даже знаем, че той направи несполучлив опит да обедини трите си първи романа след Девети септември за Добруджа в едно произведение. Но постепенно „Златното руно“ се очерта като самостоятелно произведение и то се откъсна от хрониката със своя задача и нови подзадачи, с това подчертано изпъкна и нарасналото майсторство на белетриста, неговото умение вече да разкрие художествено вътрешния размах на образа.

Героят е дълбоко жизнен, ярко драматичен, сложен и вълнуващ. Исай Дамов е син на чифликчия и ратайкия, възпитан е от свещеника Анастасий, а израства като революционер, който носи новите идеи и се бори за тяхното утвърждаване в действителността, служи всеотдайно на народната победа. Чрез неговото морално-социално съдържание, чрез убедителния стил похват на психологическата успоредица, в която се търси паралел между герой и действителност, писателят очертава и редица страни от добруджанския бит, разкрива с по-голяма широта и обхватност процесите, които назряват и се извършват с остър напрегнат динамизъм.

Исай Дамов е мечтател, който гори от болките и радостите на съвремението, преодолява стоически насъбраните разочарования, подтикван от вярата в човека и истината, остава на преден пост — в служба на правдата и доброто. Той е изключително чувствителен, неговият емоционален мир се отличава с необикновен финес и тоя човек, навлизайки в живота, трябва непрекъснато да се сблъсква с догматичните прояви, които дават силен резонанс у него поради характера му. Догматизмът със своите томахапки удря върху него още от най-ранна възраст. Знаем, че като студент той е изключен от Ремса, тъй като е приел новогодишен подарък от своята хазайка, която приятелите му смятат за „буржоазка“. Редица стълкновения с догматичния курс среща той и в редовете на партията.

Андрей Гуляшки пише своята книга непосредствено преди Априлския пленум от 1956 г., а тя се появи след него. Затова така остро и актуално проблематиката за генезиса на догматизма и неговите поразии се свързва с борбата против култа и оставените наслоения в душите на отделни ръководители и хора. И затова още по-ярко се откроява самобитността на образа на Исай Дамов.

Психологическият душевен строй на героя е многопластов, емоционално богат и изразителен. Той е комунист, който гледа на своето дело в широта, не се ограничава с постъпките си само в тесните стягащи рамки на всекидневното, на обикновеното и ординерно премерване на нещата. Исай се бори с размах, с изключителна морално-психическа издръжливост и воля. Той не се бои от трудностите, от дребните души, които съпътствуват неговия път и всячески спъват дейността му. С чувството на особена вътрешна обреченост той отстоява чистотата на поривите си, възвисеността на мечтите.

Исай Дамов стига до едно истинско разковниче, което може да държи човека прав, намира с в о е нравствено правило на поведение и борба, намира отговор на въпроса за щастието и радостта на съвременния комунист. Това е съзнанието, че допринасяш със своите действия хората да се радват, че тази радост рефлектира върху него и той е по своему радостен, доволен от постигнатото. Иначе за него няма друга база, друга основа на съществуване. И оттук и авторът намира своята идейно-нравствена формула за поведението на човека — да работиш за другите, да създаваш радост на другите.

В цялата тая стремителна поривност на Исай Дамов някаква драматична обогрeнoст сгрива неговото поведение, приближава го до нас, кара ни да се вълнуваме с него, да страдаме, когато търпи крушение. Героят показва своеобразен стоицизъм и упоритост в двуборството с трудностите. Нещо повече — в него постоянно намира някакво предизвикателство, той насочва стрелите на живота към себе си, отпуска скритите стихии на неудачите като че ли за да изпита сам докрай възможностите на своя фин, мек, но вътрешно твърд и упорит характер. Като героя на Ромен Ролан Жан Кристоф и той е готов всеки момент да извика: „Живот — трагедия! Ура!“

Бори се твърдо с всички врагове на истинското човешко щастие, въпреки неуспеха си в любовта към Людмила, въпреки партийните наказания. Дамов не се отклонява от посоката напред, запазва чистотата на комунистическата преданост и доволството от успехите на колективния труд във Ведрово, радостите на хората го крепят в миговете на униние и отпадналост. Неговата драма е силна, лична, тя допрекършва здравите устои на тоя дух и въпреки това Исай Дамов е един п о б ё д е н образ, човек, който печели битките, дори когато много е загубил, дори когато стига до смъртта.

Това е един истински съвременен Дон Кихот, така го нарича и неговият приятел и защитник Иван — друг ярък и силен образ в романа „Златното руно“. Исай докрай живее със своите видения, не се отказва от тях. Това е твърде присъщо на героите на Андрей Гуляшки, нали и Авакум Захов има своите странни „приумици“, нали и Симеон (въпреки частичната победа при Адрианопол) далеч в маранята ще съзира недостижимия Константинопол, където е преминала по-голямата част от неговата младост.

Търсачите на щастието при този автор не са отчаяните златотърсачи из Колорадо на Джек Лондон, владяни от грубите инстинкти за самосъхранение и защита, не са Хамсуновите скитници, обладани от мисълта за нови приключения и неукротими страсти. Това са ярки идейни личности, които се утвърждават с насоките на общественото движение, с перспективните явления на живота, не се лутат в безпътница и празни химери, а винаги определено и ясно се насочват към своите цели. Чрез създадените образи писателят изгражда и концепцията си за човека, за новата личност.

Исай Дамов, Людмила, Евстати, Алекси, художникът от „Един ден и една нощ“, героят от „Романтична повест“, всички тези преки участници в съвремението, в новозграждаща се Добруджа, се осъществяват под напорите на новото, светлото, красивото в нашата социалистическа действителност. Те се явяват идейни продължители на делото, което осъществяваха в борбата революционери като Стрезов или Динков и Евлоги от автобиографичния роман „Любов“. Да си припомним думите на интелигентски нестабилния Евлоги, но определено посветил се на борбата за всеобщо щастие: „Над какво се надсмиваш? На човешкия стремеж към светлина и съвършенство! Аз ви казвам, Икар е жив, живя и ще живее! Ти самият носиш в себе си частици от Икар, макар и да не съзнаваш това. Икар не е погребан!“

Но докато в тези ранни романи за съпротивата много от представите за бъдещето са сковани от един своеобразен схематизъм, изсушени поради прекаления рационализъм, то по-късно писателят в своята концепция за щастието и при нейната разработка вмести огромен пространен материал, направи творбите си истински пълнозвучни. В книгата „Един ден и една нощ“, която представлява един своеобразен финал на „Златното руно“, се среща с героите след десетгодишен период, научаваме развитието на събитията след смъртта на Исай. Людмила, неговата голяма и несбъдната любов, съхранила в сърцето си образа на нещастния селски Ромео, продължава започнатото от ведровския председател. С едно голямо закъснение тя разбира истинската му същност и се влюбва като че ли посмъртно в него. Тук имаме своеобразен художествен нюанс на идеята за величието на съвременния герой, значимостта на неговото обществено дело и отражението, което то дава върху съучастниците в голямата битка за комунизъм. Постепенно с разширяване на своя идейно-творчески кръгзор писателят е достигнал до свое разрешение на проблема за новите хуманистични ценности.

И в „Романтична повест“ е задълбочен тоя своеобразен размисъл-равно-Чметка на постигнатото, на изпитаното време. Тя представлява художествен саланс на това, което е желано и мечтано, и това, което е в действителност. без вътрешната самопроверка на героя авторът ни показва, че илюзията също има своята красота, дори когато я загуби, човек пак тъгува за своята юношеска мечта. Нещо много интимно и непосредствено ни облъхва от тая неголяма по обем творба. Тя е написана в предпочитаната още от „Златното руно“ първолична форма на разказване. Чрез това „Аз“ писателят подсказва, че в лицето на своя художник споделя и свои мисли за настоящето и за миналото, за това, което е изпълвало юношеските сънища на мечтателните години, и това, което сега е постигнато, заменило е тези съновидения с реални представи.

Интересен е този директен допир до действителността. Чрез него конкретно, ярко и силно се изследва поведението на човека при осъществяването на неговите идеали. Всичко това обогати острата съвременна линия в белетристиката на Андрей Гуляшки. Той запази първоначалния възторг на започналото строителство, вдъхновението от видоизмененията на живота, наблюдавани в Добруджа, но времето прибави и малко носталгия, известна доза горчивина, една тръпна горчиво-сладка жилка в разсъжденията, в съпоставките.

Времето на равностетката дълбоко вълнува писателя и в романа „Седемте дни на нашия живот“, крупно негово достижение, един блестящ завършек на проблемите, повдигнати в големия роман за Ведрово и особено в книгата „Златното руно“. Те са в един общ емоционален мир, продължават очертанията на авторовата творческа еволюция, разрешават много от философско-историческите проблеми на нашето време. Образът на Емилиян Киров е също така силен и неповторим, какъвто е и Исай Дамов.

Но новият герой на Гуляшки е свързан с нови конкретно-исторически задачи и изменения, отговаря на други изисквания, на нова творческа задача. „Седемте дни на нашия живот“ отразява периода между 1956 г. и пет-шест години след него, това е времето, когато решенията на историческия XX конгрес на КПСС и на Априлския пленум на нашата партия се реализираха в живота, даваха нов мощен тласък на нашето развитие напред. Затова сега изниква проблемът за преценка доколко поведението на комуниста е отговаряло на изискванията на нравствените идеали на нашата идеология и на марксистката философия, къде са правени грешки и какво е нужно да се промени в името на голямото бъдеще.

Тоя исторически проблем не би могъл да изникне по-рано пред художника, в ранните ентузиазирани трудови години, той излиза на преден план в един нов етап, назрява и дава своето отражение и в литературата. И тая равностетка на героя-комунист изпълва съдържанието на „Седемте дни на нашия живот“, насочва автора към нов герой на неговото творчество. Исай Дамов, както и редица от далечните му предшественици, беше мек, фин, човек с много морално-нравствени задръжки, с особена душевна настройка, деликатен, съдържан дори.

Емилиян Киров е силна, волева личност, която носи гордо и неотстъпно своя маршалски жезъл. Подборът на персонажа не е случаен. Само такъв железен човек може да извърши истински съд над себе си, да бъде безпощаден както към другите, така и към себе си. И ние виждаме изобразени много силни моменти в поведението на героя, който има силна, властна роля в живота. Какво той съди и проверява у себе си? Той прави равностетка на своя живот и поведение от позициите на мислещия комунист, сам стига до извода кое е хуманно и какво не се покрива с нашите идеали, какво е да строиш Хеопсовата пирамида на човешкото щастие с приюмите и средствата на египетските фараони. Ето какво съди у себе си Емилиян Киров.

XX конгрес е атмосферата, духът на времето, които са отразени в „Седемте дни на нашия живот“ и в тоя климат живее, работи и диша Емилиян Киров. Трябва да отбележим, че писателят не гледа едностранчиво на образа. Колкото и безпощадна да е самоприсъдата на героя, колкото и да се солидаризира с неговите изводи, Гуляшки гледа на него с една добре прикривана симпатия, с дълбоко страдащо чувство на уважение и разбиране.

Емилиян Киров няма лично щастие. Своята способност на геолог той посвещава на другите, на голямата задача, но тази задача той достига като газиз, като безпощадно смачква другите около себе си. Той намира нужния метал — медта, изживява всички трудности, за да спази предначертаните срокове и да бъде обществено полезен, необходим. Но цялата тая негова обреченост в същност е една желязна броня, о която всеки интимен допир, всяко непосредствено чувство рухvat поразени, убити, смазани. Предано влюбената в него жена не намира търсения отклик на любовта, тя е направо стъпкана, унижена, отхвърлена от любимия човек, тя умира. И тая смърт предизвиква първия нравствен катарзис у Емилиян Киров.

Той е осъществил себе си, но за сметка на другите, със средства, които не са присъщи на истинския човек-комунист. Една личност, която цяла се е посветила на обществото, вътрешно ни е симпатична, служи на благородна идея и е готова на саможертва, като явление трябва да си отиде, клони към своя исторически залез. Нейните методи и способности на работа, на действие са осъдени от развитието на живота. До това достига самоприсъдата на Киров и затова той не се лекува от убождането на отровното трънче, приема доброволно смъртта.

Хубаво е, че писателят е съумял да постигне не опростено, външно разработване на проблемите, а силно, художествено осмислено и задълбочено да разкрие драмата на Емилиян Киров като драма на редица комунисти, които трябваше да разберат истинската същност на култовските средства на управление и да потърсят свое вътрешно идейно-нравствено себепренесяване. Сложният възел на противоречия е очертан в книгата на Гуляшки с композиционна стройност и пълнота. Композицията на „Седемте дни на нашия живот“ се явява като самостоятелен идеен елемент, има свое значение за изясняване на съда, който трябва да извърши героят. Тя е като фактор при изобразяване на ситуациите, в които попада той, тя е сякаш „действащо лице“.

Романистът е показал Емилиян Киров от няколко ъгъла на виждане. Неговият облик е очертан от художника, който идва да го рисува, от доктора,

който разказва неговия живот, дадени са преценките и на самия герой. Съдбата на Киров се проследява от настоящето към миналото и от миналото към настоящето, така минало и настояще се сливат в едно. Читателят вижда образа осветлен от различни ъгли, постигната е по-голяма обективност, вътрешна вълненост и идейна широта. Многопластовото развитие на сюжета дава възможност на писателя да намери по-характерни и силни психологически штрихи, да извае облика на геолога пълнокръвно и въздействащо.

Успоредно с проблематиката за култовския период, с вълненията, които вълнуваха хилядите честномислещи комунисти, Гуляшки показва в „Седемте дни на нашия живот“ и силата на колективното поведение, постави въпроса за индивидуалността на героя и неговите взаимоотношения с колектива, извади напред сложните връзки, които съществуват между отделния ръководител и човешката маса. Ето един момент, който винаги е вълнувал писателя.

Неговите герои не са самотници, те са ярки обществени фигури и затова живеят и се развиват в благодатния климат на общата задружна атмосфера, домогват се до постигането на единни цели. Дори когато разработи и обрисова образа на и д е а л н и я герой — Авакум Захов, Андрей Гуляшки чрез неговите размишления изтъква силата на съзнанието за колективната победа, за общото дело. Ето как разсъждава археологът, който работи в контраразузнаването:

„Аз не съм доктор Стокман, защото между мен и обществото не съществува никаква вражда. Аз отдавам на обществото всичките си сили, а то от своя страна ми дава всичко, от което имам нужда, за да бъда щастлив. Ние сме едно споено цяло — обществото и аз, и тъкмо затова е недопустимо частичката от цялото да се чувства самотна. И за каква скука може да става дума? Скучат душевно хилавите хора, душевните инвалиди. Хора, които не умеят да се радват, нито пък да страдат по човешки“.

Размишленията на прославения Авакум Захов в същност характеризират този главен герой в романите с приключенска тематика: „Случаят в Момчилово“, „Приключение в полунощ“, „През една дъждовна есен“, „Спящата красавица“, „Срещу 07“ и др., които спечелиха истинска популярност на автора и разкриха нова страна от неговото дарование. Дори и в областта на военната героика, като рисува мълчаливите битки на тихия фронт, Андрей Гуляшки не измени на мекия лирически размисъл, на този вътрешен копнеж по далечното и красивото, който блика и в най-напрегнатите мигове, в които попада да разузнаващ.

Това не е хладен, пресметлив супермен, който е зъл и отмъстителен, който убива своите жертви със садистична страст и омраза, който върши своята работа с механичeskата пресметливост за сумата, която след това ще получи. Интересното при Авакум Захов е съчетанието на научен работник, поклонник на изкуството и служител в Държавна сигурност. Някога писателят идеализираше своите герои, както беше с Евстати от „МТ станция“, с Людмила от „Ведрово“, с някои от героите в „Любов“, виждаше ги в ярка светлина.

Постепенно забелязваме как той е намерил вътрешната художествена хармония на характерите, тяхната реалистична действеност и простота. Например веселякът Алекси е красив, изразителен, покоряващ от пръв поглед за разлика от по-дълбокия като душевност и мислене Исая Дамов, външно неугледен, непривличащ веднага вниманието, човек, който повече напомня неудачника, отколкото за победителя. Но в развоя на сюжетното действие всеки от тях се налага с предимствата и недостатъците, с индивидуалната си обаятелност.

Не блести на пръв поглед с нищо и умният и логичен в своите действия Авакум Захов. Ето как е предал писателят неговия портрет: „Висок и още по-слаб в своите широки и съдържано елегантни костюми, с посивели слепоочия и продълговато бледо лице, той прилича на позастарял ерген — мопасановски

тип на художник, преживял вече славата на един блестящ, но безнадежно залязващ артистичен маниер.“

Това не е кипящият от енергия и привлекателен за всяко женско око свръхмощен Джеймс Бонд, не е човек, който да е готов всеки миг да се хвърли надолу с главата в събитията. Няма смразяващия странен вид на Фантомас от поредицата френски филми, не е и хитроумният и пресметлив Поаро от романите на прославената Агата Кристи. В Авакум Захов се налага една вродена съдържаност и простота, никому неналагаща се изобретателност и вътрешно изящество. Той израства в творбите на Гуляшки с цялото си човешко обаяние и вътрешната морална красота, с неповторимата си човешка преданост на делото, на което служи. Това вярно е успял да долови и в рецензията си за френското издание на романа Андре Вюрмсер. „Авакум Захов е един последователен търсач на истинското щастие, на ценното и великото в живота и върши всичко това с пълно съзнание и всеотдайност. Ако използваме стиха на белгийския поет Емил Верхарен, за него „животът — това е вечен полет“.

Дори ако го сравним с Емил Боев, героя от приключенските романи на Богомил Райнов, не можем да не открием отлика. Боев е много по-динамичен, неговият образ е изграден на значително по-широк терен, виждаме го в силен словесен идеологически „двубой“ с представители на чуждото разузнаване. Докато Авакум Захов носи повече морален размисъл, той не би изпъкнал в чужда атмосфера, неслучайно и романът „Срещу 07“ е един от най-слабите в поредицата на Гуляшки.

Захов има свое „разковниче“, така както и Исай Дамов — той иска да помогне на слабия човек, да го спаси от неговото прегрешение. Той е един истински „спасител“ и когато това му липсва, археологът е самотен и по своему нещастен. Захов е изграден според представите на автора за идеалния герой от нашето общество, идеален и все пак реален, защото е изграден от черти, които кълнат на наша, социалистическа основа. Затова героят от „Приключенията на Авакум Захов“ не е конвенционалният, познат от други криминално-приключенски творби разузнавач или следовател, който побеждава във всяка акция, който е всемогъщ, когато борави с фактите и навсякъде блясва неговият търсачески нюх. Нито физическа изключителност, нито непогрешимост в работата срещахме при действията на Захов. А и не само при него. Да си спомним за Слави Ковачев, човек с железни нерви. В един от разговорите той разкрива свои слабости, служебни неуспехи: „Аз съм човек, дето се казва, с железни нерви, но напоследък колчем се пробудя нощем, кокоря очи в тъмното и съм не ме хваща. При това аз не съм сиромас Лазар откъм успехи в службата. Но като че ли дойдоха нови времена, за които аз не съм подготвен.“

Но поразителното, силното авторът търси не във външното величие на едно дело, а в дълбокото му нравствено-етично съдържание. Той сякаш се стреми да потвърди думите на Стоян Загорчинов: „Човек е велик не само в осъществяването на подвига, който е поел да изнесе на плещите си, но и в това, че е дрзнал да помисли за неговото осъществяване, въпреки своето несъвършенство.“

Много от неговите герои претърпяват крах, рухvat, преди да са достигнали бленуваното. Страданието съпътствува техните енергични действия — така беше при волевия индивидуалист Евстати, при Исай Дамов, който се самоубива, при Емилиян Киров, дрзнал дори да излезе срещу лъв, но оказал се беззащитен срещу отровното трънче. Така е и при Симеон от „Златният век“. Пълно осъществяване на мечтите, на желанията в живота няма, но затова пък е толкова по-голямо величието на личността, която е дрзнала да направи невъзможното възможно, да се пребори с главоломното.

В последния роман на писателя, макар и на историческа тема, виждаме актуалността на неговата позиция, домогването до нови психологически наблюдения и изследвания. Тук наред с познатия проблем за щастието писателят се докосва до нови страни на своето виждане, обогатява не само тематически линията на творческото си развитие, но постига и нови морално-философски обобщения в исторически план.

Ярко и силно Гуляшки поставя проблема за националния характер, за възраждащата сила на родното, за изконното и самородно начало на българския характер. За сюжет на „Златният век“ той взема периода от владичество на княз Симеон и неговите войни. Това е времето, когато се осъществява народностно-етническата консолидация в рамките на българската държава, засилва се процесът на националното самосъзнание. Симеон идва на власт след тридесетгодишното мирно царуване на своя баща Борис, когато българската нация е приела християнството, започнал е разцветът на славянската писменост и култура, но следите на езичесвото са още трайни и силни, страната няма никакъв международен авторитет, нейните граждани са смятани от съседна Византия за „варвари“, които скоро трябва да бъдат изгонени от заетите незаконно земи.

И в тоя напрегнат исторически момент истинска благодат е, че на престола застава княз като Симеон, прекарал дълги години на обучение в прочутата за времето си Магнаурска школа. Той идва с амбицията не само да поеме властта, но и да види България наистина велика страна, следвайки повелята на деди и прадеди, на ханове и велики военачалници. И младият княз дръзва да достигне повече от възможното — да завладее великата столица на ромеите, да издигне страната до първите сили в света.

Очертавайки образа на Симеон, авторът е съумял много убедително и вярно да покаже неговата дълбока българска същност, „чувството на обич и привързаност към собствената му страна“. С пластично майсторство и духовно проникновение той навлиза в дълбокия вътрешен мир на героя, изследва и обобщава чертите на неговия характер: „Поетичното, влечението към красотата и изяществото, възторженото преклонение пред културата — тая склонност беше само негова, личен дар на съзидателната природа. Страстта му да властвува, да гази волята, която му противостои, с меч и огън да осъществява господарските си възжелания — това идеше от дедите му и преди всичко от Крум. А умението да си служи в борбата с добре замислени дипломатически уловки беше наследил направо от миролюбивия си, но непреклонен и мъдър баща.“

И сега Гуляшки подчертава своето предпочитание към образи, които са не само смели, амбициозни, дръзки, но имат и подчертана склонност към изкуството, към натури, които ценят красивото, изящното, пленени са от магията на романтични видения. Нали такива са Авакум Захов и героят от предишния исторически роман кавалерът Химериус, с богат интелектуален багаж е и Емилиян Киров, а нежен и твърде чувствителен е и Исая Дамов.

Симеон също се осъществява не само като умен държавник, но и като талантлив поклонник на изкуството. Да си припомним кои са неговите любимци — писателят Йоан Екзарх, веселякът архитект Карач. В природата на княза съжителствуват езическата волност и християнската сдържаност. Той не е безгрешен, има своите увлечения и страсти, но същевременно с това е далновиден, упорит, последователен в своите големи цели.

Историята на Симеон Аудрей Гуляшки разказва особено поетично и приповдигнато, със зряло творческо умение. Езикът му е пластичен и свеж, отделните сцени и моменти той характеризира с детайлна отчетливост и яснота. Някъде Стендал беше подчертал, че „само в детайлите е правдата и оригинал-

ността“. Отделни сравнения и точни оригинални мисли на автора очертават вътрешното състояние на героите, подсилват психологическото въздействие на изживяванията. В напрегнати драматични епизоди писателят разкрива лаконично, но точно поведението. Ето той описва безсънните вълнения на Симеон, показва го целия облян в пот, трескаво размишляващ върху големите проблеми на своето време и изведнъж, с един шрих улавя състоянието на героя: „Изправен до високия стъпаловиден свещник, той заслуша воя на вятъра, който се мятеше между шатрите като подгонен вълк.“ В отделната картина, която описва, усещането за материалност се налага: „Копитата му екнаха по калдъръма, като че ли някой замеряше тишината с камъни.“

Силна и величествена е финалната сцена, когато след битката при Ахелой петдесетхилядната византийска армия е съкрушена. Авторът е съумял да запази художествената „кройка“ на образа, да не го превръща в студен хладен мит, а е показал дълбоко човешката му същност. Героят, който е опиянен от незапомнената дотогава победа, трябва да изживее едно от най-дълбоките си страдания. Изправен и горд, князът минава край труповите на загиналите, когато изведнъж между тях съзира паднал и своя млад адютант и в миг открива, че това е негов незаконороден син от мимолетната му обич със селската девойка Девора. Картината е необикновено силна, грабваща.

Всичко изпъква като в библийско видение: „Слънцето блестеше ярко на небосвода, но на княза се стори, че над земята припадна леден полумрак. С ръка, която тежеше като планина, той притвори клепките на мъртвеца и леко докосна с длан посивелите му бузи. Бяха студени като пръст, изкопана от дълбока яма.“

Характеристиката е синтезирано-психологическа, но силна и въздействаща. Симеон овладява моментната слабост, погледите на неговите войници, които го следят, не му позволяват той да изглежда тъжен. У него се борят военачалникът и бащата, но побеждава този, който се е посветил на България, който трябва да воюва, за да съществува тя силна, могъща, непокорима.

В „Златният век“ успоредно с образа на княза е проследена съдбата и на обикновения войник Ханко от село Осеня, а чрез него е показана широката войнишка маса. Простият неук човек от народа претърпява сложни психологически и нравствени промени. Той не само „проглежда“, като се научава да пише и чете, но и постепенно у него се оформя чувството за привързаност към родната земя, узрява националното му светоусещане. Това е изобразено от Гуляшки много живо и непосредствено. Писателят разкрива как с първите военни набези на Симеоновата армия се проявяват и новите навици, пораждат се непознати дотогава впечатления, мисли, национални усещания. Доверчив, скромен и наивен, Ханко се привързва към своя другар Тахтун и остава верен на приятелството си докрай. Но така също той вече е разбрал, че земята може да бъде „чужда“ и „наша“, да принадлежи на селските боляри, но и на иностранци и затова българската земя трябва да се брани, да се защитава до последна капка кръв.

В съзряващата исторически все още селска душевност на българина събитията внасят неочаквани пукнатини, набраздяват я както битките и порядките в армията, колективният живот, така и невидимите отражения на времето, което върви напред и променя историческия ход, оформя българското съзнание.

Както в началото на своя роман Гуляшки беше разкрил пробуждането на национално-патриотични трепети в душата на Симеон, бъдещия владетел на България, така той разкрива кълновете на родното и у Ханко. Нескривана нежност блика у добросърдечния селски момък, когато в тежките мигове след кръвения бой оглежда мирното поле, припомня си за родния край и изоста-

вения бащин дом: „Ханко надвиваше кахърните мисли, като попиваше с очите си радостта, която идеше от хубостта на земята. Как да не се успокои душата му, като гледаше тия равни полета, които нямаха край, малинено-червени на запад, виолетови на юг, а на изток сиви и студени, каквито са есен разлетите води на широкия Иструм! Тия целини мотика на беше докосвала, зърно в скутовете им не беше кълняло и те приличаха на зряла мома, недокосвана от устните на жених. По надиплената ѝ гръд гальовни ветрове сновяха, а отгоре ѝ блестеше небесният свод като невестинско було. Как да се не възправи Ханко пред такава хубост и да не зашепне, както правеше поп Матейко на кръщене или пред черковния олтар: „Господи, благослови!“

Но успоредно с разкриването на националното битие на героите писателят се домогва и до разкриването на големите вечни проблеми за смъртта и вярата, за властта и греха, като прави сериозни философски обобщения, тънки психологически прозрения, изразителни анализи. Той проследява как се променя в човешкото съзнание представите за истината, доброто, злото с натрупването на жизнен опит, с повишаването на знанията и културата, с извършването на големите социално-исторически процеси.

Различен е пътят, който изминават князът и Ханко — единият стига до отричането на бога, другият става проповедник на доброто, търсейки истината. Но и у единия, и у другия съществува както историческата ограниченост на времето, така и неизменната воля за борба, за осъществяване на човешката личност. И това ги сближава, извисява образите им до другите, „съвременните герои“ на писателя. Това неугасимо човешко стремление навсякъде е показано от него с неподправена сила, с романтическа устременост и яркост.

Както неговите герои в своето развитие показват пълнотата и яркостта на характерите си, така и писателят Андрей Гуляшки непрестанно обогатява творческата си палитра, разчупва закостенелите белетристични форми, отпадат от неговото виждане на художник всякакви задържащи развитието му прегради, за да изпълкне определено нравствено-философското и белетристично новаторство. Писателят се освободи от маниерността, от сковаващата мисленето рамка на ординерното изображение и достигна зряло белетристично майсторство. Романтиката на подвига окрили и неговите сили за достигане на нови художествени завоевания.

След Девети септември той е първият автор, който използва монологичната форма на повествованието, често подтекстът при него има съществено значение. Също така предпочитан негов стил похват е и психологическата инверсия, а напоследък той използва твърде много визионите, особено в „Златният век“. Зрелостта на твореца проличава както при подбора на сюжетите, така и на героите, на проблемите, които те трябва да разрешат, на идеите, които те носят.

А в неговите образи надделява стремежът не за еднократна изява, не за героически блясък, а за пълно утвърждаване на личността, на характера. От тях струи моралният патос, който е изтъкнал Ромен Ролан в едно свое изказване: „Има само един героизъм на земята и той се състои в това — да опознаеш живота и въпреки всичко да го обичаш.“ Опознавайки жизнените натури, пресъздадени в творчеството на Андрей Гуляшки, ние не можем да не изпитаме влиянието на техния победоносен стремеж към недостижимото, волята за щастие, което измества сивото еднообразно съществуване и прави от смирения кротък човек истински герой на своето време.